

Janez Kranjc

Rimsko pravo

4., pregledana in dopolnjena izdaja

LEXPERA®

GV
ZALOŽBA

Ljubljana 2020

Predgovor

UGA

Sistematičen pravni študij v sodobnem pomenu besede je star več kot petnajst stoletij. Začel se je s preučevanjem pravnih institutov, načel, pravil in vrednot, zajetih v rimskih pravnih virih. S preučevanjem rimskih pravnih virov so se spoznanja, do katerih so prišli rimski pravniki, nadgrajevala, poglobljala, dopolnjevala in sistematično urejala. S tem je iz rimskih virov zrasel pravni sistem, na katerem v pretežni meri temeljijo sodobne evropske pravne ureditve na področju zasebnega prava. Stoletno preučevanje rimskih virov je spremenilo tudi pogled nanje. Iz posamičnih primerov se je izoblikoval širši sistem pravnih pravil in vrednot. In čeprav so rimski predvsem njegovi začetki in temelji, imenujemo pravo, ki je v njem zajeto, na kratko rimsko pravo. Z njim ne označujemo le prava, marveč tudi vrednote in metode, ki so se izoblikovale v teku nepretrganega snovanja in izpopolnjevanja pravne znanosti in kulture.

Pravo je znanost, ki se je izoblikovala v rimski antiki in so jo odtlej sistematično gojili in študirali. Velik del te znanosti je nastal prav iz preučevanja rimskega prava, iz katerega so se potem osamosvojile druge pravne discipline. Za potrebe študija rimskega prava so bili napisani številni učbeniki. Od Gajevih Institucij, ki veljajo za prvi znani sistematični učbenik (rimskega) prava, je minilo že več kot osemnajst stoletij. Tudi izdaja prvega in doslej edinega učbenika v slovenskem jeziku je časovno že precej odmaknjena. Profesorja Gregor Krek in Viktor Korošec sta napisala svojo Zgodovino in sistem rimskega zasebnega prava že pred dvainsedemdesetimi oziroma sedeminšestdesetimi leti.¹ Profesor Korošec je učbenik kasneje sicer predelal in za potrebe študija preobsežno Krekovo obligacijsko pravo skrajšal, vendar so od leta 1969 sledili le ponatisi in manjše predelave. Zato je verjetno prav, da po dobrih šestih desetletjih dobimo nov prikaz rimskega prava v slovenskem jeziku.

Razlog za to je tudi vsebinski. Od izdaje prvega sistema rimskega prava v slovenskem jeziku so se namreč spremenili tudi nekateri pogledi na rimsko

¹ Gl. V. Korošec, G. Krek, Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava, Družba Sv. Mohorja, Celje 1936–1941.

pravo, predvsem na domnevne interpolacije oziroma na pristnost klasičnih besedil, ki so zajeta v Justinijanovih Digestah. In čeprav ne Krek ne Korošec glede tega nista zastopala skrajnih stališč, je danes prevladujoče stališče manj naklonjeno iskanju interpolacij, kot pa je bilo v času, ko je nastal prvi slovenski sistem rimskega prava.

Druga okoliščina, ki govori v prid novi obdelavi rimskega prava v slovenskem jeziku, je vse manj znanja latinščine med študenti prava. Če je bilo v Krekovem in Koroščevem času še samoumevno, da imajo študentje prava za seboj osem let pouka latinščine, je danes to povsem izključeno. To ne pomeni, da med mladimi pravicami in pravniki ni nikogar, ki bi se bil učil latinsko. Kljub temu pa se tudi današnji pouk latinskega jezika ne po obsegu ne po intenzivnosti praviloma ne more primerjati z nekdanjo klasično gimnazijo. Zato je treba zaradi odsotnosti znanja latinščine danes tudi po jezikovni plati pojasniti latinske in iz latinščine izvirajoče pravne izraze. Brez razumevanja jezikovne vsebine je navadno težko doumeti tudi njihov vsebinski pomen. Ob tem verjetno ni treba posebej poudarjati, da so nekateri iz latinščine izvirajoči pravni izrazi bistveni del pravne izobrazbe in pravne kulture ter pomembno sredstvo za sporazumevanje s tujimi pravniki.

Rimsko pravo sicer ostaja zgodovinska kategorija, vendar pa je njegova vloga v pravnem predmetniku vse bliže veljavnemu pravu. Rimskega prava namreč dandanes ne razlagamo več v prvi vrsti kot zgodovine prava, ki je nekoč veljalo v rimski državi, temveč ga skušamo prikazati predvsem v povezavi s sodobnim pravom, čigar temelj je. V rimskem pravu skušamo zato gledati predvsem pravo, čeprav je eden od temeljnih ciljev študija rimskega prava tudi umestitev posameznih pravnih institutov v širše časovne okvire njihovega nastanka in razvoja. Zaradi te časovne in prostorske orientacije sem si prizadeval rimske rešitve ponekod primerjati tudi s sodobnim pravom, pri čemer se nisem omejil le na naš pravni sistem. Ta prikaz skuša torej nadaljevati delo, ki sta ga začela Korošec in Krek. Zlasti pri Kreku je bilo primerjanje rimskih rešitev z veljavnim pravom pomemben del prikaza snovi. Rimsko pravo je, kot ugotavlja v uvodu svoje knjige, obravnaval kot uvod v sedanje pravo.

Ob vse večji diskontinuiteti, ki zaznamuje sodobno družbo, je občutek za nujnost neprestanega do- in nadgrajevanja prava bistven za njegov resnični napredek. Poznavanje zgodovinskih ozadij, predvsem pa opazovanje vzajemnega vplivanja normativnega in dejanskega na ustrezni časovni razdalji predstavljata temelj kakovostne pravne izobrazbe. Študij rimskega prava oziroma prava, ki se je izoblikovalo iz rimskih virov, nudi oboje: časovno razdaljo in ustrezno globino razprave.²

² Več o intelektualnem kontekstu rimskega prava L. Winkel, *Roman Law and Its Intellectual Context*, *The Cambridge Companion to Roman Law*, edited by David Johnston, Cambridge University Press 2015, str. 9 in nasl.

Izhodiščna dilema ob pripravi knjige je bil njen obseg. Zelo privlačen se je zdel Vakarijev zgled. Vakarij (Vacarius) je namreč kmalu po svojem prihodu v Anglijo sredi 12. stoletja izdal kratek priročnik (t. i. *liber pauperum*), v katerem je želel povzeti celotni *Corpus iuris*. Zaradi sorazmerno skromnega obsega so si knjigo lahko privoščili tudi revni študentje.³ Žal ima kratek prikaz tudi svoje slabe strani. Le redko se lahko izogne površnosti ali nerazumljivosti, ki je posledica preveč zgoščenega prikaza. Zadrego je rešil Pavel (Iulius Paulus), ki ugotavlja, da več vsebuje tudi manj.⁴

Za nekoliko daljši prikaz pa poleg izčrpnosti govori še ena okoliščina. Pravniki je pri svojem delu pogosto soočen z daljšimi navajanji. Iz njih mora znati izluščiti bistvo. To je ena od bistvenih vrlin dobrega pravnika. V okviru pravnega študija bi si morali prizadevati spodbujati to večščino. V rimskem pravu je v glavnem vse zanimivo. To pa kajpak ne pomeni, da je tudi vse bistveno. To velja tudi za prikaze rimskega prava in s tem v enaki meri za to knjigo (čeprav se bojim, da mi zanimivih stvari ni vedno uspelo povedati na zanimiv način). Tisti, ki bo knjigo bral kot učbenik, bo moral torej iz vsega skupaj izluščiti bistvo. Če mu bo to uspelo, potem je bil cilj dosežen. Če se mu bo zdelo iskanje bistva tudi zanimivo, potem je knjiga opravičila svoj obstoj.

Zdaj je knjiga pred nami. Zaradi omejenega obsega se je bilo treba zadovoljiti s pregledom glavnih institutov rimskega zasebnega prava. V ta pregled ni vključeno rimsko javno, upravno in kazensko pravo. Glede na to, da ni prišlo do obsežnejše recepcije teh pravnih področij, je to za prikaze rimskega prava običajno.

Da bi bralcu omogočil čim jasnejšo predstavo o resnični vsebini rimskih pravnih spisov, sem nekatere značilne odlomke iz rimskih virov vključil v besedilo. Njihov pomen je dvojen. Po eni strani služijo kot primeri in ilustracije, po drugi strani pa kažejo na način rimskega pravnega izražanja in razmišljanja. Za tiste, ki so večči Ciceronovega in Labeonovega jezika, so dodani latinski izvorniki. V njih bodo videli primere jasnega, elegantnega in lepega pravnega izražanja, ki ga ne more ponazoriti noben prevod.

Nobeno delo ni brez težav. Z nekaj težavami in dilemami sem se srečeval tudi pri nastanku tega dela. Prvi problem je bilo pisanje latinskih lastnih imen. Pri tem se nisem mogel ogreti za pisanje podaljšanih oblik, temveč sem skušal tako kot Korošec ostati čim bliže latinskemu izvorniku. Zato pišem Cicero, Cicerona oziroma Labeo, Labeona, ne pa Ciceron, Cicerona oziroma Labeon, Labeona ipd.

³ Od tod tudi ime. Več o tem delu H. Lange, *Römisches Recht im Mittelalter*, Band I, Die Glosatoren, München 1997, str. 250 in nasl.

⁴ Paul. D. 50, 17, 110 pr.: *In eo, quod plus sit, semper inest et minus*. (Tisto, kar je več, vedno vsebuje tudi manj.)

V nekaj odlomkih rimskih pravnikov, ki sem jih uvrstil v to delo in jih vsebuje tudi knjiga Primeri iz rimskega prava,⁵ sem besedilo prevoda nekoliko spremenil. Razlog za spremembe je bil zgolj jezikovne ali stilistične narave. V nobenem primeru zaradi tega ni bila spremenjena vsebina. Kljub temu pa utegne sprememba koga zmotiti. Z njo sem želel predvsem opozoriti na to, da je prevod vedno samo prevod in kot tak nikoli popolnoma zanesljiv. V času, ko smo vse bolj vpeti v evropsko večjezično stvarnost, naj bo to spodbuda za učenje tujih jezikov in hkrati spodbuda k spoštovanju in gojenju slovenskega jezika. Slovenski pravnik bi si moral prizadevati za to, da bi bil zmožen čim več pravnih besedil prebrati v izvorniku, hkrati pa bi moral gojiti slovenski strokovni jezik, tako da bi bili prevodi vanj zanesljivi, lepi in natančni. V preteklih obdobjih so nam slovenski pravniki izoblikovali lepo in jasno pravno izrazje. Prav je, da ga gojimo in izpopolnjujemo tudi v prihodnje.

Da bi tistim, ki bodo to želeli, olajšal nadaljnji študij, sem skušal pri večini tém navesti vsaj nekaj literature. Navedki še zdaleč ne zajemajo vseh pomembnih del. Literatura na področju rimskega prava je nepregledna in obsega tisoče knjig in monografij. Zato gre pri navedbah za nujno subjektiven izbor, ki sta ga narekovali dostopnost posameznega dela in želja, da bi zajel čim več sodobnih razprav, ki seveda navajajo tudi starejša dela.

Rokopis knjige so prijazno prebrali kolegi doc. dr. Marko Kambič in študentski tutor Žiga Dolhar z ljubljanske, asistent Aljoša Dežman z mariborske ter prof. dr. Marko Petrak z zagrebške pravne fakultete. Opozorili so me na različne pomanjkljivosti ter napake in mi omogočili, da sem knjigo v marsičem izboljšal. Za njihovo dragoceno pomoč se jim najtopleje zahvaljujem. Ob tem je samo po sebi umevno, da je odgovornost za napake, ki so v knjigi še ostale, v celoti moja.

Iskrena zahvala gre tudi GV Založbi, ki je delo sprejela, in uredniku zbirke Pravna obzorja kolegu akad. prof. dr. Marijanu Pavčniku za spodbudo, potrpežljivost in dragocene nasvete.

Moja iskrena želja je, da bi delo v bralcih vzbudilo veselje do lepega in pravičnega v pravu, ki preveva rimska pravna besedila in je bilo vodilo v stoletjih njegovega preučevanja. Zato ga izročam vsem tistim, ki verjamejo v pravo kot umetnost dobrega in pravičnega in v poslanstvo pravnika, ki je prvi poklican, da s svojim delom in življenjem ta ideal tudi uresničuje.

Janez Kranjc

⁵ J. Kranjc, Primeri iz rimskega prava, Ljubljana 1991 oziroma kasnejši ponatisi.

Avtorjevo pojasnilo k drugi izdaji

Druga izdaja je pregledana in mestoma dopolnjena, predvsem z nekaj novimi navedki literature in virov. Namen teh dopolnitev je olajšati delo tistim, ki bi knjigo jemali kot izhodišče za poglobljen nadaljnji študij in ukvarjanje z rimskim pravom.

Glavni cilj druge izdaje je bila odprava nekaj napak, ki so žal ostale v besedilu prve. Ob tej priložnosti bi se želel zahvaliti številnim kolegicam in kolegom študentom, ki so me z elektronskimi sporočili in ustno prijazno opozarjali nanje. Njihova opozorila so bila dokaz, da so knjigo brali natančno in kritično ter tudi razumeli njeno vsebino. Če so napake v prvi izdaji, za katere se bralcem vljudno opravičujem, pripomogle h kritičnemu razmišljanju in branju, potem so vsaj delno opravičile svoj obstoj.

Poleg tega sem želel v drugi izdaji na nekaterih mestih popraviti in dopolniti posamezne formulacije, da bi bile enostavnejše in bolj jasne. Pri delu sta mi s svojimi sugestijami in predlogi prijazno pomagala dr. Marko Kambič in dr. Aljoša Dežman. Obema se za njuno pomoč najiskrenejše zahvaljujem.

Iskrena hvala tudi GV Založbi in njenim sodelavcem, še posebej gospe Samii Žunič. Delo z njimi mi je bilo vedno v veselje.

Janez Kranjc

Avgust 2010

Avtorjevo pojasnilo k tretji izdaji

Tudi tretja izdaja je pregledana in mestoma dopolnjena, predvsem z nekaj novimi navedki literature in virov, kar naj olajša nadaljnje delo tistim, ki jih zanima o rimskem pravu več, kot pa je mogla posredovati pričujoča knjiga.

Glavni cilj nove izdaje je bila odprava napak, ki so še ostale v besedilu, in predvsem sprememba nekaterih formulacij, ki so se izkazale za premalo jasne. Znova bi se želel zahvaliti tistim kolegicam in kolegom študentom, ki so me prijazno opozorili nanje. S tem so – podobno kot generacije pred njimi – dokazali, da imamo kar nekaj nadarjenih, delovnih in razgledanih študentov, katerih interes se ne konča z opravljenim izpitom. Čeprav se žal ne morem zahvaliti vsem poimensko, bi želel omeniti vsaj kolegico Mašo Tičar, ki je prispevala največ pripomb, in se ji prijazno zahvaliti, še posebej za njeno izjemno dragoceno pomoč pri izdelavi stvarnega kazala. Kot tutorica svojih mlajših kolegic in kolegov najboljše ve, v čem so težave razumevanja posameznih formulacij in kaj bi bilo treba dopolniti ali spremeniti. Za dragocene sugestije se zahvaljujem tudi prof. dr. Marku Kambiču.

Iskrena hvala tudi podjetju IUS Software oziroma GV Založbi in njenim sodelavcem. Delo z njimi mi je bilo vedno v veselje.

Janez Kranjc

Oktober 2016

Avtorjevo pojasnilo k četrtri izdaji

Četrta izdaja je pregledana in dopolnjena predvsem z nekaj novimi navedki literature in virov, kar naj, kot smo dejali že pri tretji izdaji, olajša nadaljnje delo tistim, ki jih zanima o rimskem pravu kaj več, kot ponuja pričujoča knjiga.

Knjiga je na neki način podobna hiši. Tako kot hiša nikoli ni povsem dokončana, je tudi pri knjigi vedno mogoče najti boljše in jasnejše formulacije. Nekaj jih je bilo dodanih v tej izdaji in upati je, da bo zaradi njih knjiga razumljivejša.

Znova bi se želel zahvaliti vsem kolegicam in kolegom, ki so me opozorili na pomanjkljivosti. Prof. dr. Marku Kambiču se kot vedno zahvaljujem za natančno in kritično branje. Za odlično pomoč pa se prav posebej zahvaljujem pripravnici pri Evropskem parlamentu in bivši tutoriki za rimsko pravo Maši Tičar, magistrici prava. Z njej lastno natančnostjo, požrtvovalnostjo in ekspeditivnostjo je uredila stvarno kazalo in kazalo virov.

Moja posebna zahvala gre podjetju Lexpera oziroma GV Založbi, še zlasti direktorici založbe in dogodkov Alenki Zalar in urednici Mateji Pogačar. Znova lahko ugotovim, da mi je delo z njimi vedno v spodbudo in veselje.

April 2020

Janez Kranjc

Kazalo

Seznam kratic in okrajšav	27
Pregled izdaj virov rimskega prava in najpomembnejše literature.	31
Prvi del: ZGODOVINSKI UVOD	45
I. POJEM RIMSKEGA PRAVA	45
A. Rimsko pravo kot veljavno pravo rimske države	45
B. Sistem rimskega prava	46
II. ORIS USTAVNOPRAVNEGA RAZVOJA RIMSKE DRŽAVE	48
A. Doba kraljev	48
B. Obdobje republike	51
1. Magistrati	52
2. Komiciji	58
3. Senat	60
4. Stanovska razslojenost družbe	62
5. Kriza republike	63
C. Principat	66
1. Nova vsebina starih pojmov	67
2. Plačano uradništvo	68
3. Kriza in konec principata	69
Č. Dominat	72
1. Vladar	72
2. Upravna reforma	73
3. Delitev države	75
D. Propad rimske države na Zahodu	76
E. Bizantinska država na Vzhodu	76
III. ORIS ZGODOVINSKEGA RAZVOJA RIMSKEGA PRAVA (obdobja v razvoju rimskega prava).	77
A. Čas pred Zakonikom XII plošč	78
B. Zakonik XII plošč in obdobje <i>ius civile</i>	80
1. Nastanek in vsebina Zakonika XII plošč	80

2. Tuji vplivi	84
3. Jezik zakonika.	85
4. Pravni posli in civilni postopek po Zakoniku XII plošč.	86
5. Razlaga zakonika	89
6. Veljava zakonika	91
C. <i>Ius civile</i> in <i>ius gentium</i>	91
Č. Pravni viri civilnega prava	98
1. Pravni običaji	98
2. Zakoni.	99
D. Obdobje pretorskega prava.	101
1. Formularni postopek	102
2. Družbeno ozadje pretorjevih reform.	106
3. Pretorski edikt	107
E. Pravniško pravo	109
1. Razvoj pravoznanstva v času republike	109
2. Pravniška izobrazba	111
3. Razmerje med retoriko in pravom	111
4. Kazuistična narava pravniškega dela	113
F. Klasično pravoznanstvo	114
1. <i>Ius respondendi</i>	115
2. Dela klasičnih pravnikov	119
a) Argumentiranje	121
b) Razlaga zakonov in ustvarjanje novega prava	122
3. Pravni viri v klasični dobi.	127
4. Šola prokulijancev in sabinijancev	127
5. Posamezni pravniki.	128
a) Predklasični pravniki	129
b) Zgodnji klasiki	131
c) Visoki klasiki	132
č) Pozni klasiki	135
G. Obdobje cesarskega prava	135
1. Vulgarizacija prava	135
2. Cesar kot zakonodajalec in sodnik	137
3. Zbirke cesarskega prava	138
4. Raven postklasičnega pravoznanstva in uporaba klasičnih spisov.	140
5. Izobraževanje pravnikov in pravne šole	142
6. Uzakonitve rimskega prava v barbarskih državah.	146
7. Zasebne pravne zbirke	146
H. Justinijanova kodifikacija	148
1. <i>Codex Iustinianus</i>	151

2. Digeste (<i>Pandectae</i>)	152
3. Institucije	154
4. Novele	155
5. Navajanje odlomkov iz Justinijanove kodifikacije in novel.	156
I. Čas po Justinijanu	157
1. Razvoj na Vzhodu.	157
2. Razvoj na Zahodu.	159
a) Renesansa prava v času glosatorjev in komentatorjev.	161
b) Receptcija rimskega prava	167
c) Humanizem in elegantno pravoznanstvo.	168
č) Rimski temelji sodobnega civilnega prava	169
Drugi del: SPLOŠNI DEL	171
I. POJEM PRAVA	171
A. Rimske delitve prava	175
1. <i>Ius civile</i> in <i>ius gentium</i>	175
2. Naravno pravo.	176
3. Pretorsko pravo (<i>ius honorarium</i> , <i>ius praetorium</i>)	178
4. <i>Ius publicum</i> – <i>ius privatum</i>	179
II. POJEM PRAVICE.	181
A. Zloraba pravice	184
B. <i>Actio in exceptio</i>	184
III. PRAVNI POSLI	190
A. Vrste pravnih poslov	193
B. Sestavine pravnih poslov	197
1. Pogoj.	199
a) Navidezni pogoji	205
b) Nedopustno vplivanje na uresničitev pogoja.	206
2. Rok	207
a) Računanje časa	209
3. Nalog	211
C. Razlaga pravnih poslov in napake volje.	213
Č. Presumpcija in fikcija	221
D. Volja	225
1. Neresnična volja	225
a) Miselni pridržek (mentalna rezervacija, <i>reservatio mentalis</i>)	225
b) Neresna izjava	226
c) Navidezni posel.	227

2. Napake volje	230
a) Zmota	230
i. Pravna in dejanska zmota	234
ii. Zmota, ki izključuje soglasje	236
E. Nagib	237
1. Zapeljevanje v zmoto z zvijačo (prevara – <i>dolus</i>).	238
2. Grožnja in nasilje (<i>vis ac metus</i>)	241
F. Namen (kavza)	246
G. Neveljavnost	247
1. Ničnost	248
a) Konverzija	253
2. Izpodbojnost	254
3. Izigravanje predpisov	256
4. Nemoralnost	258
5. Ravnanja v škodo upnikov	263
H. Zastopanje	265
1. Pojem	265
2. Posredno in neposredno zastopanje	266
3. Zastopanje v rimskem pravu	267
4. Pridobivanje pravic za drugega	268
5. Ustvarjanje obveznosti za drugega	271
6. Opravljanje tujih poslov na podlagi zaupnega razmerja	272
Tretji del: OSEBNO PRAVO	275
I. DRUŽINA	276
II. OČETOVA IN MOŽEVA OBLAST	278
III. OSEBA IN NJENA PRAVNA SPOSOBNOST	281
A. <i>Status libertatis</i> (svobodni in sužnji)	281
1. Pravni položaj sužnjev	283
2. Dejanski položaj sužnjev	287
3. Nastanek suženjstva	289
4. Prenehanje suženjstva	290
B. <i>Status civitatis</i> (državljeni in tujci)	293
C. <i>Status familiae</i> (svojepravne in tujepravne osebe)	294
Č. Izguba statusa (<i>capitis deminutio</i>)	298
IV. PRAVNA OSEBA	301
A. Pojem pravne osebe	301
1. Korporacije	302
2. Ustanove	304

B. Poslovna sposobnost pravne osebe	305
C. Deliktna sposobnost pravne osebe	306
Č. Način ustanovitve pravne osebe	306
V. ZAČETEK IN KONEC PRAVNE SPOSOBNOSTI	308
VI. POSLOVNA SPOSOBNOST	309
A. Starost	310
1. Otroci do sedmega leta (<i>infantes</i>)	312
2. Starejši nedorasli (<i>impuberes infantia maiores</i>)	314
3. Nedoletni (<i>minores</i>)	317
B. Duševna bolezen	320
C. Spol	322
Č. Preklic zaradi zapravlivosti	324
VII. Pravni pomen časti	327
Četrty del: STVARNO PRAVO	329
I. STVARI IN STVARNE PRAVICE	330
A. Pojem in vrste stvari	333
1. Stvari zunaj pravnega prometa	334
a) Stvari, izvzete iz pravnega prometa po sakralnem pravu	334
b) Stvari, izvzete iz pravnega prometa po posvetnem (profanem) pravu	335
2. Stvari v pravnem prometu	336
3. Pritiklina	341
4. Plodovi	343
II. Posest	346
A. Pojem	346
B. Zgodovinsko ozadje rimske posesti	348
C. Imetništvo (detencija)	349
Č. Dobroverna in nedobroverna posest	350
D. Viciozna posest	350
E. Lastniška in nelastniška posest	351
F. Neposredna in posredna posest	353
G. Pridobitev posesti	355
1. Pogoji za pridobitev posesti	355
2. Izvirna in izvedena pridobitev posesti	358
3. Pridobitev dejanske oblasti nad stvarjo	359
4. Izročitev na kratko roko (<i>brevi manu traditio</i>)	362
5. Posestni konstitut (<i>constitutum possessorium</i>)	363

6. Pridobitev posesti brez dejanske izročitve (<i>traditio tacita, traditio ficta in traditio per chartam</i>)	365
H. Izguba posesti	366
1. Izguba posesti po volji posestnika	366
2. Izguba posesti proti volji posestnika	367
I. Posestno varstvo	368
1. Interdikta za ohranitev posesti (prohibitorna interdikta <i>retinendae possessionis</i>)	371
a) Interdikt <i>uti possidetis</i>	371
b) Interdikt <i>utrubi</i>	372
2. Interdikta za vrnitev posesti (restitutorna interdikta <i>recuperandae possessionis</i>)	373
a) Interdikt <i>de vi</i>	373
i. Interdikt <i>de vi cottidiana</i>	374
ii. Interdikt <i>de vi armata</i>	375
b) Interdikt <i>de precario</i>	376
III. LASTNINSKA PRAVICA	379
A. Zgodovinski razvoj lastninske pravice	380
B. Vrste lastninske pravice	380
C. Civilna lastninska pravica	381
Č. Bonitarna lastnina in pravica na provincialnih zemljiščih	382
D. Solastnina	385
E. Omejitve lastninske pravice	389
1. Omejitve lastninske pravice v javnem interesu	391
2. Omejitve lastninske pravice v interesu sosedov	393
F. Pridobitev lastninske pravice	401
1. Izvirni načini	402
a) Prilastitev (okupacija)	402
b) Najdba zaklada	404
c) Pridobitev lastninske pravice na plodovih	405
č) Spojitev	408
i. Spojitev premičnine z nepremičnino	408
ii. Spojitev dveh premičnin	412
d) Pomešanje in zmešanje	414
e) Predelava (<i>specificatio</i>)	415
2. Izvedeni načini pridobitve – pridobitev lastninske pravice s pravnim poslom	417
a) Mancipacija	418
b) <i>In iure cessio</i>	420
c) Izročitev (<i>traditio</i>)	421

č) Prisoditev (<i>adiudicatio</i>)	426
d) Vindikacijsko volilo	426
3. Priposestvanje	427
a) <i>Longi temporis praescriptio</i>	432
G. Varstvo lastninske pravice	435
1. <i>Rei vindicatio</i>	436
a) Tožbena formula	437
b) Aktivna legitimacija	438
c) Pasivna legitimacija	438
č) Tožbeni zahtev	442
d) Vrnitev sporne stvari	443
i. Plodovi in prirasti	445
ii. Stroški	446
2. Publicijanska tožba	449
3. Negatorna tožba	451
IV. SLUŽNOSTI	454
A. Pojem in vrste	455
B. Načela služnosti	456
C. Nastanek služnosti	458
Č. Prenehanje služnosti	460
D. Služnostna tožba (<i>actio confessoria</i>)	461
E. Interdiktno varstvo služnosti	463
F. Zemljiške služnosti	464
G. Osebne služnosti	468
1. Užitek	469
a) Predmet užitka	470
b) Izvrševanje užitka	472
c) Nastanek užitka	474
č) Prenehanje užitka	474
d) Pravno varstvo užitkarja	475
e) Užitek na pravicah	475
2. Raba	475
3. Služnost stanovanja	477
4. Delo tujih sužnjev ali živine	477
V. DEDNI ZAKUP	478
VI. STAVBNA PRAVICA	480
VII. ZASTAVNA PRAVICA	483
A. Načela zastavne pravice	484
B. Pojem in vrste	484
C. Zgodovinski razvoj	486

Č. Zastavna pravica (<i>pignus</i> , hipoteka)	487
1. Pogodbena zastava	488
2. Zastavitev po oblastveni odredbi	493
3. Zastavitev po zakonu	493
D. Vsebina zastavne pravice	495
E. Prodaja zastavljene stvari	497
F. Varstvo zastavne pravice	500
G. Večkratna zaporedna zastavitev iste stvari	500
H. Prenehanje zastavne pravice	504
Peti del: OBLIGACIJSKO PRAVO	507
I. POJEM OBLIGACIJE	507
A. Relativnost razmerja	508
B. Začasna narava obligacijskega razmerja	509
C. Jamstvo za izpolnitev obveznosti	509
II. SPLOŠNA NAČELA OBLIGACIJSKEGA PRAVA	512
III. VRSTE OBLIGACIJ	514
A. <i>Obligatio in actio</i>	514
B. Civilne in honorarne obligacije	515
C. Naturalne obveznosti	515
Č. Toge (<i>stricti iuris</i>) in gibke (<i>bonae fidei</i>) obveznosti	517
D. Generično in individualno opredeljen predmet obveznosti	518
E. Denarne obveznosti	519
F. Vrste obveznosti glede na izvor	520
IV. VSEBINA OBVEZNOSTI	522
A. Splošni pogoji za nastanek obveznosti	522
1. Možnost	522
2. Dopustnost	524
3. Določenost ali določljivost predmeta obveznosti	525
4. Možnost ocenitve v denarju	526
B. Alternativne obveznosti	526
C. Fakultativne obveznosti (<i>facultas alternativa</i>)	527
Č. Deljive in nedeljive dajatve	529
D. Odškodnina in kazen	529
E. Povzročitev in zakrivitev	535
1. Povzročitev	536
F. Krivda	539
1. Zgodovinski razvoj krivde	541

G. Odgovornost pri pogodbah in pogodbam podobnih razmerjih . . .	543
1. Odgovornost za dejanja tretjih	548
H. Naključje	549
I. Obresti	549
J. Pogodbena kazen	551
K. Ara	553
V. IZPOLNITEV	556
A. Subjekti izpolnitve	556
B. Predmet izpolnitve	557
C. Kraj izpolnitve	559
Č. Čas izpolnitve.	560
1. Dolžnikova zamuda	561
2. Upnikova zamuda	563
VI. PRENEHANJE OBVEZNOSTI	565
VII. PRENOVITEV (novacija)	569
VIII. POBOTANJE (kompenzacija)	572
IX. PRENOS OBVEZNOSTI	578
X. CESIJA	579
XI. PREVZEM DOLGA	585
XII. SUBJEKTI OBVEZNOSTI	587
A. Deljene obveznosti	587
B. Kopičenje obveznosti (kumulativna konkurenca)	588
C. Solidarne obveznosti	588
Č. Pogodbe v korist tretje osebe	594
1. Odgovornost za poslovne obveznosti oseb pod oblastjo.	596
XIII. POROŠTVO	600
A. Regres	604
B. Kreditno naročilo (<i>mandatum qualificatum</i>)	605
C. <i>Constitutum debiti alieni</i>	606
Č. <i>Receptum argentarii</i>	607
D. Intercesija.	607
XIV. POGODBENA RAZMERJA	610
A. Kontrakti	613
1. Verbalni kontrakti	614
a) Stipulacija	614
b) Obljuba dote	621

c) Obljuba s prisego zagotovljenega dela osvobojenca (<i>iurata operarum promissio</i>)	623
2. Realni kontrakti	624
a) Posojilna pogodba	624
b) Posodbena pogodba	628
c) Shranjevalna pogodba	632
č) Zastavna pogodba	637
3. Literalni kontrakti	639
4. Konsenzualni kontrakti	640
a) Kupna in prodajna pogodba	642
i. Pojem	643
ii. Sestavine kupne pogodbe	644
ii.a. Predmet (blago)	644
ii.b. Kupnina	646
iii. Obveznosti prodajalca	650
iv. Obveznosti kupca	651
iv.a. Nevarnost naključnega uničenja prodane stvari	652
iv.b. Izročitev stvari	655
v. Napake stvari	656
v.a. Pravne napake	656
v.b. Stvarne napake	659
vi. Dogovori v zvezi s kupno pogodbo	665
b) <i>Locatio conductio</i>	665
i. Najemna in zakupna pogodba	666
i.a. Obveznosti lokatorja (najemodajalca oziroma zakupodajalca)	667
i.b. Obveznosti najemnika oziroma zakupnika	669
i.c. Prenehanje pogodbe	671
ii. Delovna (službena) pogodba (<i>locatio conductio operarum</i>)	672
iii. Podjemna pogodba (delovršna pogodba, pogodba o delu – <i>locatio conductio operis</i>)	680
c) Naročilo (mandat)	684
č) Družbena pogodba	690
5. Inominatni kontrakti	695
a) Menjalna pogodba (<i>permutatio</i>)	698
b) Starinarska pogodba (prodajno naročilo – <i>contractus aestiminatorius</i>)	699
c) Poravnava (<i>transactio</i>)	700
B. Pakti	701
1. Konstitut (<i>constitutum debiti</i>)	702
2. <i>Receptum</i>	704

a) <i>Receptum arbitrii</i>	704
b) <i>Receptum argentarii</i>	706
c) <i>Receptum nautarum, cauponum, stabulariorum</i>	706
3. Darilo	709
a) Omejitve daril	714
XV. KVAZIKONTRAKTI	717
A. Poslovodstvo brez naročila	717
B. Varuštvo za nedorasle	720
C. Naključna premoženjska skupnost	724
Č. Volilo	726
D. Neupravičena obogatitev	728
XVI. DELIKTNE OBVEZNOSTI	736
A. Tatvina (<i>furtum</i>)	739
B. Rop (<i>rapina</i>) in nasilna povzročitev škode (<i>dolo malo vi hominibus coactisve damnum datum</i>)	743
C. Protipravno poškodovanje tuje stvari (<i>damnum iniuria datum</i>)	746
Č. Poseg v osebnostno in telesno celovitost (<i>iniuria</i>)	754
1. Pojem	754
2. Pravne posledice injurije	758
D. Prevara (<i>dolus</i>)	761
E. Nasilje (<i>vis ac metus</i>)	761
F. Odgovornost za delikte oseb pod oblastjo in za škodo, ki jo povzročijo živali	761
G. <i>Actio de pauperie</i>	763
XVII. KVAZIDELIKTI	766
A. Odgovornost sodnika, ki je povzročil škodo (<i>iudex qui litem suam fecit</i>)	768
B. Odgovornost za škodo oziroma poškodovanje ali uboj svobodnega človeka, ki je nastala, ko je bilo iz stanovanja nekaj vrženo ali izlito (<i>de deiectis et effusis</i>)	771
C. Odgovornost za nevarno položeno ali obešeno stvar (<i>de posito vel suspensio</i>)	775
Č. Odgovornost za škodo, ki so jo na gostovih stvareh povzročili gostilničarjevi, ladjarjevi ali hlevarjevi uslužbenci (<i>damnum aut furtum, quod in nave aut in caupona aut in stabulo factum est</i>)	776

Šesti del: DEDNO PRAVO	779
I. UVOD	779
II. DELACIJSKI RAZLOGI	785
III. GLAVNE ZNAČILNOSTI RIMSKEGA DEDNEGA PRAVA	786
IV. INTESTATNO DEDOVANJE	788
A. Intestatno dedovanje po civilnem pravu	788
B. Intestatno dedovanje po pretorskem pravu	791
1. Otroci – <i>unde liberi</i>	792
2. Intestatni dedni upravičenci po civilnem pravu – <i>unde legitimi</i>	794
3. Krvni sorodniki (kognati) – <i>unde cognati</i>	794
4. Preživeli zakonec – <i>unde vir et uxor</i>	795
C. Intestatno dedovanje po Justinijanovem pravu	795
1. Descendenti – potomci	796
2. Ascendenti – predniki, pravi bratje in sestre	796
3. Polbratje in polsestre	797
4. Preostali kognati	797
5. Vdova	798
6. Nezakonski otroci	798
7. Posvojenec (posvojenka)	798
V. OPOROČNO DEDOVANJE	799
A. Oporočna sposobnost	800
1. Postavitev dediča na določeno stvar	802
2. Pogojna postavitev dediča	803
3. Substitucija	804
a) Vulgarna substitucija	804
b) Pupilarna substitucija	805
c) Kvazipupilarna substitucija	806
B. Oblike oporoke	807
1. Oblike oporoke po civilnem pravu	807
2. Oblike oporoke po pretorskem pravu	811
3. Oblike oporoke po postklasičnem pravu	812
C. Neveljavne oporoke	814
1. Nična oporoka (<i>testamentum nullum</i>)	815
2. Nakadno neveljavna (tj. razveljavljena) oporoka (<i>testamentum ruptum</i>)	815
3. Neveljavna oporoka (<i>testamentum irritum</i>)	816
4. Zapuščena oporoka (<i>testamentum destitutum</i> oziroma <i>desertum</i>)	817

VI. IZPODBOJNE OPOROKE	818
A. Nujno dedovanje.	818
1. Formalno nujno dedovanje	818
2. Materialno nujno dedovanje	820
VII. PRIDOBITEV DEDIŠČINE	823
A. <i>In iure cessio</i> dediščine	825
B. Odklonitev dediščine	825
C. Transmisija (podedovanje dednega pripada)	826
Č. Akrescenca (prirast prostega dednega deleža)	826
D. <i>Collatio</i> (všetje)	827
1. <i>Collatio emancipati</i>	827
2. <i>Collatio dotis</i>	827
3. Justinijanove reforme	827
E. Pravne posledice pridobitve dediščine.	828
F. Omejitev dedičeve odgovornosti za zapustnikove dolgove	828
1. <i>Beneficium abstinendi</i>	829
2. <i>Commodum separationis</i>	829
3. <i>Separatio bonorum (beneficium separationis)</i>	830
4. <i>Beneficium inventarii</i>	830
5. Sporazum z upniki	831
VIII. PRAVNO VARSTVO DEDIČA	832
A. <i>Hereditatis petitio</i>	832
B. Interdikt <i>quorum bonorum</i>	833
IX. DEDIŠČINA BREZ DEDIČA (<i>bona vacantia</i>)	835
X. DEDNA NEVREDNOST (<i>bona ereptoria</i>)	836
XI. VOLILA	837
A. Vrste in predmet volil.	837
1. Vindikacijsko volilo	837
2. Damnacijsko volilo	837
3. Volilo <i>sinendi modo</i>	838
B. Omejevanje volil	838
1. Katonovo pravilo (<i>regula Catoniana</i>).	838
2. Volila za kazen (<i>legata poenae nomine relicta</i>)	838
3. Volila nedoločenim osebam	839
4. Naknadno neveljavna volila	839
C. Pridobitev volil.	840
XII. FIDEIKOMISI	841
A. Vesoljni fideikomis.	842

Summary	845
Kronološka preglednica pomembnejših dogodkov rimske zgodovine	853
Kazalo virov	863
Imensko kazalo	901
Stvarno kazalo	917

Prvi del
ZGODOVINSKI UVOD

I. POJEM RIMSKEGA PRAVA

Rimsko pravo je:

- *veljavno (pozitivno) pravo rimske države,*
- *sistem zasebnega prava, ki se je izoblikoval v teku stoletij ob preučevanju in praktični uporabi rimskih pravnih virov, zajetih v Justinijanovi kodifikaciji.*

A. Rimsko pravo kot veljavno pravo rimske države

Besedna zveza rimsko pravo ima dva pomena. V prvi vrsti označuje pravo, ki je nastajalo in veljalo v Rimu oziroma v rimski državi. Rimsko pravo v tem pomenu besede je kot pozitivno⁶ (tj. veljavno) pravo vplivalo na tedanje družbenoekonomske razmere in bilo hkrati posredno njihov rezultat. Zaradi tega rimsko pravo v tem pomenu besede ni enoten in statičen pojem, marveč dinamična kategorija, ki se je neprestano spreminjala in prilagajala ter hkrati iskala vedno nove odgovore na probleme, ki so se pojavljali v družbi. Kot tako je bilo rimsko pravo v tem pomenu besede časovno in vsebinsko omejeno na dejanski obstoj rimske države. V tem pogledu je zato vprašljiva časovna opredelitev tako njegovega začetka kot tudi njegovega konca. Čeprav je gotovo, da začetek rimskega prava sovpada z začetkom rimske družbe, je nemogoče ta začetek tudi časovno opredeliti. Podobno velja za konec rimskega prava kot veljavnega prava rimske države. Čeprav lahko v tem primeru jemljemo kot izhodišče Justinijanovo kodifikacijo kot zadnje veliko zakonodajno dejanje, ki se neposredno nanaša na rimsko pravo, bi le težko z gotovostjo opredelili trenutek, ko se je bizantinska pravna misel dokončno odvrnila od rimske.

Rimsko pravo v tem pomenu besede je historična kategorija in kot taka del rimske zgodovine. Pri pravnem študiju ima zato predvsem metodološki

⁶ Izraz prihaja od latinskega glagola *pono* – položim. Gre torej za postavljeno pravo, tj. pravo, ki ga v današnjem času praviloma oblikuje zakonodajalec. V starejših obdobjih je spadalo v veljavno (pozitivno) pravo tudi običajno pravo, ki seveda ni nastalo z dejanjem zakonodajalca. V rimskem pravu je imelo običajno pravo po Julijanovem mnenju moč zakona – Iul. D. 1, 3, 32, 1.

pomen. Bodočemu pravniku omogoča vpogled v medsebojno vplivanje prava in družbene stvarnosti. Zaradi velike časovne oddaljenosti je namreč mogoče praktično izključiti vrednostne sodbe, ki pri presojanju časovno manj oddaljenih dogodkov pogosto zamegljujejo pogled. Srečanje z rimskim pravom kot veljavnim pravom rimske države daje pravniku vpogled v časovno razsežnost pravnega razvoja. Ta je pomembna tudi zaradi tega, ker pravniku omogoča kritičnost v razmerju do novosti. Pri različnih novih idejah in rešitvah se namreč vedno znova pokaže, da jih je praksa že poznala, zavrnila in pozabila.

B. Sistem rimskega prava

V drugem pomenu besede označuje rimsko pravo sistem, ki se je izoblikoval v teku stoletij ob preučevanju in uporabi Justinijanove kodifikacije. To so nekako od 12. stoletja naprej intenzivno študirali na različnih evropskih univerzah. Prek načelnih razlag in komentarjev sta se iz številnih konkretnih primerov, ki jih vsebuje Justinijanova kodifikacija, postopoma izoblikovala pravni sistem in pravna teorija. Drugače od rimskih pravnikov, katerih pravni interes se je praviloma omejeval na konkretni primer in njegovo rešitev, so skušali srednjeveški in novoveški pravniki iz bogatega rimskega gradiva izluščiti splošna pravna pravila in oblikovati posamezne pravne institute. To njihovo prizadevanje je bilo usmerjeno v oblikovanje sistema in s potekom časa tudi v njegovo teoretično utemeljitev. Rimske temelje je nadgradilo in dopolnilo, tako da je iz močnih rimskih korenin zraslo mogočno drevo evropske pravne kulture.

Čeprav bi bilo vse do velikih civilnih kodifikacij tudi v tem primeru mogoče govoriti o pozitivnem pravu, saj se je prevzeto (recipirano) rimsko pravo v praksi uporabljalo kot veljavno pravo, je položaj tokrat drugačen kot v prvem primeru. Veljavnost rimskega prava je bila to pot le podrejena (subsidiarna) in se je praviloma omejevala na primere, ko domače pravo konkretnega vprašanja ni urejalo. Vrh tega so rimsko pravo obravnavali kot zapisani razum (*ratio scripta*), zaradi česar ga je bilo mogoče razlagati, ne pa spreminjati.

Glede na to, da je sistem rimskega prava rezultat razvoja evropske pravne misli, je še danes posredno prisoten v sodobnem civilnem pravu. Ne le da so velike civilne kodifikacije izhajale iz spoznanj pravne teorije, ki so nastala s preučevanjem Justinijanove kodifikacije, marveč je bila tudi večina »klasičnih« civilnopravnih institutov dokončno opredeljena v tem procesu. Zaradi tega je mogoče v preučevanju Justinijanove kodifikacije, oblikovanju evropske pravne teorije in v sodobnem razvoju civilnega prava videti nepretrgan in enoten proces. Zaradi nacionalnih zakonodaj se lahko njegovi konkretni rezultati v danes veljavnem pravu v podrobnostih dokaj razlikujejo.

Kljub temu je pomen rimskega prava kot pravnega sistema tudi za današnji pravni študij izreden. Zaradi svoje statičnosti daje jasno predstavo o fiziognomiji posameznih pravnih institutov, o njihovi medsebojni povezavi in pomenu za celoto, hkrati pa omogoča razumevanje ozadja, ki je za pravilno razumevanje sodobnega prava nujno potrebno.

Sistem rimskega prava pa odpira pravniku še en zorni kot. Glede na to, da je orodje prava jezik in da je njegova pravilna in natančna uporaba eno od temeljnih jamstev pravne varnosti, je natančno in jasno izražanje za bodočega pravnika bistvenega pomena. V tem pogledu mu nudi statični in terminološko dorečeni sistem rimskega prava izvrstno izhodišče. Po eni strani predstavlja jasno in pregledno terminološko ogrodje civilnega prava, po drugi strani pa daje prek izbranih besedil rimskih klasikov številne zgledne klenega in natančnega pravnega izražanja. Iz latinščine izvirajoča pravna terminologija, ki jo je utrdila stoletna praksa, je vrh tega sredstvo sporazumevanja med izobraženimi pravniki različnih pravnih sistemov.

II. ORIS USTAVNOPRAVNEGA RAZVOJA RIMSKE DRŽAVE

A. Doba kraljev⁷

Po rimski tradiciji naj bi Rim ustanovil prvi rimski kralj Romul leta 753 pr. Kr. Vendar pa za to trditve ni mogoče najti nobenih dokazov in jo je treba šteti za eno od številnih rimskih legend.

Arheološki ostanki naselbin na območju današnjega Rima segajo v 10. stoletje pr. Kr. Prostor, na katerem so nastale, sta opredeljevali dve pomembni transportni poti: plovna Tibera in že iz predzgodovine znana pot soli (*via Salaria*). Okrog leta 700 pr. Kr. naj bi prišlo do postopne gospodarske in obrambne povezave med temi naselji. Na to kažejo po eni strani ostanki obrambnega nasipa (*agger*), po drugi strani pa podvojitev starih kulturnih skupnosti. Eden od dokazov za to, da je Rim nastal s povezavo več dotlej samostojnih naselij, je med drugim tudi izročilo o dvojnem latinsko-sabinskem kraljestvu.

Iz arheoloških ostankov in iz norme Zakonika XII plošč o vgraditvi tujega tramu je mogoče povzeti, da so imele zgradbe v takratnem Rimu leseno, z ilovico ometano ogrodje in streho iz trsja (t. i. *tuguria*). Prebivalci naj bi se preživljali z živinorejo in ekstenzivnim pridelovanjem žitaric, zlasti pira (*far*). V tem času naj bi tudi že poznali vinogradništvo in pridelovanje olja.

V času, ko so se predurbana naselja povezala v enotno mestno naselje, naj bi bili na čelu na novo nastale skupnosti že prvi kralji. Kralj (*rex*, od *rego* – vladam, zapovedujem) je bil absolutni vladar, ki je združeval v svoji osebi magično-kulturne funkcije vrhovnega svečenika, vojaško poveljstvo in

⁷ Splošno o tem R. Bratož, *Rimska zgodovina, Prvi del, Od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana*, Ljubljana 2007 (v nadaljevanju: R. Bratož, *Rimska zgodovina* 1), str. 31 in nasl., zlasti str. 43 in nasl., o raziskavah rimske zgodovine pa str. 15. in nasl. Bratož navaja tudi obsežno literaturo o tej temi. Gl. tudi A. Guarino, *Storia del diritto romano*, 12a ed., Napoli 1998 (v nadaljevanju: A. Guarino, *Storia*), str. 56 in nasl.

politično vodstvo države. Kakšne so bile njegove pristojnosti na področju pravosodja, ni povsem jasno.⁸

Kraljev verjetno niso volili in njihovo nasledstvo tudi ni bilo dedno. Po tedanjem prepričanju so kralja potrdili bogovi.⁹ Pred zbranim kuriatnim komitijem so svečeniki (*augures*) s posebnim ritualom (*inauguratio*) ugotovili, ali bogovi izbiro odobravajo. Zaradi tega je imel kralj po takratnem verovanju magično in karizmatično oblast. Ker je ta izhajala od bogov, je bila njena zloraba po tedanjem pojmovanju v nasprotju z njihovo voljo. Izgon zadnjega rimskega kralja, o katerem poroča rimsko izročilo, bi bilo v tem pogledu mogoče šteti za legitimno dejanje, saj si je Tarkvinij Ošabni s svojim ravnanjem zapravljal naklonjenost bogov in s tem vsebinsko tudi položaj kralja.¹⁰

V času kraljev je bil Rim kmečka skupnost, ki je po vsej verjetnosti štela okrog deset tisoč prebivalcev. Čeprav je bila večina prebivalcev latinskega izvora, so vodilna mesta v političnem in kulturnem življenju zasedali pripadniki etruščanskih patricijskih družin. Etruščanska imena zasledimo pri znanih patricijskih rodbinah še v času republike. Poleg močnega (zlasti političnega) vpliva Etruščanov, ki je svoj vrhunec dosegel v 6. stoletju pr. Kr., so na razvoj rimske kulture odločilno vplivale grške kolonije na jugu Italije. Rimljani so npr. z etruščanskimi dodatki prevzeli grški panteon, spremenjeno grško pisavo ipd.

Zelo verjetno je, da je bila že v dobi kraljev osnovna celica rimske družbe strogo patriarhalna mala familija,¹¹ na čelu katere je bil družinski oče (*pater familias*), kot edini nosilec oblasti nad premoženjem in člani družine. Male družine so bile verjetno povezane v velike družine. Širše povezave velikih družin so bile v tem času rodovi (*gentes*), ki so bili po vsej verjetnosti prve predurbane gospodarsko samostojne enote rimske družbe z lastno obrambo,

⁸ Splošno o tem J. M. Rainer, *Römisches Staatsrecht, Republik und Prinzipat*, Darmstadt 2006 (v nadaljevanju: J. M. Rainer, *Römisches Staatsrecht*), str. 40 in nasl.

⁹ Voljo bogov so pristojni svečeniki (*augures*) razbrali iz različnih naravnih in drugih znamenj: z neba (*ex coelo* – npr. grmenje), iz leta ptic (*ex avibus*), iz načina, kako so kokoši zobale (*ex tripudio*) itd. Pravico zahtevati avspicije (*ius auspicorum*) so imeli v času republike višji magistrati. S pomočjo avspicij so skušali ugotoviti, ali bogovi odobravajo določeno ravnanje javnega pomena. Nespoštovanje avspicij (*contra auspicia facta*) je lahko imelo za posledico ničnost ravnanja. Višji magistrat je npr. lahko zaradi neugodnih znamenj preklical sklicano ali že začeto zborovanje ljudstva (*obnuntiatio*).

¹⁰ Kakšen naj bi bil resničen potek prehoda iz monarhije v republiko D. Flach, *Die Gesetze der früheren römischen Republik, Text und Kommentar in Zusammenarbeit mit Stefan von der Lahr*, Darmstadt 1994 (v nadaljevanju: D. Flach, *Die Gesetze*), str. 7 in nasl., zlasti str. 13 in nasl.

¹¹ Beseda *familia* ima v rimskem pravu različne pomene. Nanaša se lahko na osebe ali stvari (Ulp. D. 50, 16, 195, 1). Z njo so označevali družinsko premoženje, pa tudi osebe, ki so bile pod oblastjo družinskega očeta (*pater familias*). V ožjem smislu je pomenila vse sužnje določenega lastnika (npr. *familia rustica* – sužnji, ki so delali na polju). Več o rimski družini gl. v nadaljevanju v poglavju Družina v Splošnem delu.

Summary

This book undertakes to provide an overview of Roman private law. Its focus on private law is owed to the fact that this specific area of law influenced further developments of law much more intensely than other legal disciplines such as administrative, constitutional, criminal and procedural law, despite the fact that these were also developed to a high degree by Roman legal reasoning and practice.

Although this book deals with a typical topic of legal history, it does not primarily intend to analyse historic developments but is mainly focused on legal aspects of different institutes in the field of Roman private law. This orientation does not mean exclusion of legal history. It certainly covers this aspect, too. However, it concentrates even more strongly on material law and on the developments of particular legal concepts, positioning them in a broader perspective of time and space. By approaching the topic in that way continuity in the field of laws as well as the interaction between political and social circumstances on the one hand and legal developments on the other become clear and evident.

The presentation of Roman private law made here endeavours not to limit the description and analysis of the interaction between the socio-political circumstances and the law only to the period of Roman law in the Roman state. Instead, this book undertakes to indicate certain later developments, especially those resulting from the reception of Roman law and leading to particular regulations in different European civil codes. In particular, the presentation tries to at least indicate how the common heritage in the field of civil law in Europe came into being.

The majority of legal concepts can be properly understood in their historic perspective only. In this respect certain periods in the past were particularly and significantly important for further legal developments. This is especially the case with Roman law. It influenced practically all concepts of civil law. Elements of Roman law can be traced in all European legal systems as well as in many other legal systems worldwide.

Understandably, studying Roman law was in the past (and to some extent still is) an essential part of law programmes throughout Europe. It has not

entirely disappeared from the courses even at those universities where Roman law is no longer a mandatory subject. Any historical introduction or a broader explanation of a particular problem in the field of private law normally starts with or ends in Roman law.

The term Roman law can be understood in two ways. It can denote the positive law of the Roman state during its near millennia of existence. Roman law in this sense is a dynamic category since it was subject to continuous interaction with its social and political environment. Although Roman law in this meaning is part of legal history and is not directly connected to modern law it remains worth studying because it is well suited to illustrate interaction between a legal system and its social environment. This fact can, for example, be seen with regard to the *SC Macedonianum*. It aimed at preventing money borrowers from lending money to sons in power. Yet, by expressly mentioning only money the *Senatus consultum* did not achieve its objective. Creditors could easily bypass the law by lending fungible things or even money in case lending took place indirectly, e.g. by means of the so called *contractus mohatrae*. Modern lawyers can benefit from this case since it demonstrates the importance of precise drafting of laws envisaging all possible interpretations and possibilities. Previewing all the (im)possibilities is essential for drafting good legal regulations.

However, the term Roman law can also be understood in a second way. It can also signify the system that emerged during the centuries of analyzing and studying Justinian's legislative work at different European universities. This process produced two main results, one being the emergence of legal theory of civil law and the other the development of the system of private law. Both of them originated in Roman law in the course of a lengthy process of transforming Roman case law into a harmonious and comprehensive system of legal concepts and general rules. The scholarly elaboration of Roman texts enabled a synthesis of, and a deeper insight into, principles that were believed to have governed the decisions of Roman lawyers.

This synthesis was an entirely new intellectual development: a legal system that was more than the sum of a case law; instead, it mutated into a well-elaborated system of general principles, doctrines and terminology. Its general rules and principles were not merely a deduction and generalization of different cases but a theoretically substantiated system, detached from a particular social environment, from its incidentals and processes. The scholars analyzing and synthesizing the sources of Roman law strived to achieve a perfect and consistent system that could give permanent and not ephemeral answers to the basic questions of private law.

Despite its name, Roman law as a new system was not entirely Roman. Roman were only its roots. The tree that grew from these roots was a true

European creation bringing about legal theory and creating basics for further developments. It enabled the creation of abstract legal rules. In a way, the development of civil law made the *ius commune*, which resulted from the scholarly examination of the Justinian's legislative work, superfluous. It was replaced by several national civil codes. They did not only absorb a considerable quantity of Roman law. The know-how that made drafting these legislative works possible directly resulted from the development of Roman law in the broader sense of the word mentioned above. Unfortunately the new codifications also brought to an end the pan-European dimension of private law which had characterized the *ius commune*.

The first chapter of the book provides a historic introduction to Roman law in both meanings outlined above. It does so in two parts. The first contains an overview of the constitutional and political history of Rome from its beginnings until the end of the Roman Empire. This overview is mainly intended to present the most significant features of the Roman constitution together with the key institutions of the Republic, of the Principate and of the Dominate. It also aims at showing the most important social processes determining the political developments.

The second part of the first chapter outlines the historic development of Roman law. It endeavours to show the procedural nature of Roman law and the crucial importance of procedure in the development of legal concepts. The personal principle of the application of law and the division between *ius civile* and *ius gentium*, the role of praetor, the emergence of Roman legal scholarship and its decay in the bureaucratic state were some of the factors determining this historic development. Different sources of law are also examined, along with various methods of interpreting law.

Particular emphasis is given to Justinian's legislative work and its aftermath. This impressive piece of legislation, which was part of a broader yet unrealistic and even naïve endeavour to restore the greatness of the Roman empire, could not succeed in a Greek world, but despite being anachronistic in its time proved to be the most important legislative work in human history. By means of Justinian's legislation the most precious achievements of Roman legal genius were preserved, which was instrumental for determining the very nature and the development of the Western legal culture. Its reception in the Middle Ages shaped modern private law in Europe.

This chapter also pays special attention to legal education and its development from the beginnings of Roman jurisprudence, characterized by moving from apprentice-like "direct learning" through observation and assistance to more sophisticated and systematic instruction in the law schools of the Empire. Justinian's reform of legal teaching is especially interesting in the framework of present Bologna reform trying to reduce study time and

to bring in more practical skills and work. With Justinian's reform stressing the weaknesses of the previous system of legal education, it clearly pointed out that good legal education requires time and that practical experience could only be gathered once a certain minimum of theoretical knowledge has been acquired.

The second part deals with special notions of the so called general part of private law. It does not only describe the typology of law characteristic for Roman law (e.g. *ius civile*, *ius gentium*, *ius honorarium*, *ius publicum* and *privatum*). Moreover, concept of rights and their procedural nature are examined, as well as topics like legal acts and their elements, conditions, dates, *causa*, forming and declaring intention, presumption and fiction, error, fraudulent conduct, use of force provoking fear, nullity of legal acts, voidability, immorality as well as deceitful deeds of debtors diminishing their assets and damaging creditors, acting through others and on behalf of others, third-party beneficiary contracts and contracts binding third parties, etc. It is here that the evolution of Roman law from case law towards a system is perhaps most visible. With some exceptions Roman lawyers did not develop general concepts and construct a comprehensive system of basic legal notions. It was created in the course of centuries using Roman legal texts for analysis and synthesis out of which general rules and by means of that legal theory were emerging. Very often this new systematic elaboration of Roman legal sources was projected back and (falsely) attributed to the Roman lawyers.

The third part deals with the law of persons. It examines the specific position of natural persons in relation to their status. An attempt is made to compare the *de iure* position of slaves with the broad variety of the *de facto* situations in which they lived. Astonishingly, Roman lawyers recognized the natural freedom of every human acquired at birth, yet so easily accepted slavery as an inevitable part of the law. Other aspects of personal status are described, in conjunction with the limitations of the capacity to act as well as the Roman concept of a legal person.

The entire fourth part is dedicated to the law of things and the concept of property rights in Roman law. After defining the things and their different divisions (*in commercio* – *extra commercium*, *res mancipi* – *nec mancipi*, immovables and movables etc.) the Roman concept of possession is investigated. The direct acquisition of possession and that by the intermediary, the elements of possession (physical control and *animus possidendi*, i.e. the will to have a thing under physical control), continuance and loss of possession as well as its protection by means of interdicts are key topics relevant with possession. The next chapter examines property. The presentation does not predominantly focus on the typical Roman division of ownership into *quiritary* and *praetorian* (i.e. *bonitary*) one. Instead, emphasis is laid upon the

nature of ownership especially on different entitlements, such as possession, use, and dispossession, on different kinds of acquisition of ownership (by occupation, treasure trove, accession, specification, by *usucapio* and *longi temporis praescriptio* etc.) and of its transfer by acts *inter vivos* (e.g. *mancipatio*, *traditio*, *in iure cessio*). A separate chapter is dedicated to the judicial protection of ownership. Remedies protecting ownership are examined (*rei vindicatio*, *actio negatoria* and *actio Publiciana*) together with some of their procedural particularities.

Limitations on ownership are discussed in the following chapters. Following the exploration of easements as encumbrances imposed upon property, personal servitudes and real (praedial) servitudes, i.e. specific easements, are examined together with the basic principles of Roman servitudes, their creation and their termination.

In order to show the great variety of easements, some examples from classical texts are given. These examples give an idea about the true nature of real servitudes. The neighbours were more or less free in adapting them to their particular needs in trying to optimize the exploitation of their land and buildings.

Personal servitudes are distinguished from easements. Personal servitudes were limited in number, vested in an individual and imposed much greater restriction. Classical law on personal servitudes diverged from Justinian's Code, particularly in numbers. This discrepancy highlights an interesting and persistent problem: how much did Justinian change classical law? Given the time Justinian's commission took to prepare the Digest, it is proposed to assume that it was not intended to add or change classical texts, but instead that the changes were predominantly the product of editing the classical texts. Justinian notes (*Tanta*, 1 = C. 1, 17, 2, 1) that his commission reduced the classical texts from two thousand books containing over three million lines to a mere one hundred fifty thousand lines. Although there can be no doubt that they inserted many changes these changes did by and large not aim at changing the concept but rather at making the remaining texts understandable. Although it was one of the tasks of Justinian's commission to harmonize classical texts with the imperial constitutions it is highly unlikely that its members changed classical texts much more than was necessitated by this objective.

Two further limitations of ownership, namely *emphyteusis* and *superficies*, are discussed next. Since only one of them, *superficies*, was adopted by modern private law, while the *emphyteusis* was not subject of reception, they are mentioned only briefly.

More attention is paid to Roman forms of real security, especially to *pignus* and mortgage. The creation, their accessory character as well as

different ways of their termination are discussed, comparing them with modern, especially Slovenian law.

The main emphasis in the book is attached to the law of obligation. The Roman law of obligations has influenced the European private law more than other parts and has always been object of special appreciation. This book undertakes to present the Roman law of obligations with references to modern, especially Slovenian law, trying to demonstrate how it influenced the latter. Choosing examples from Roman texts, this chapter illustrates the case-law nature of Roman law. By putting these cases in a broader framework, this discussion points out how the “system of Roman law” developed and how it influenced modern law. After presenting the general concepts of the law of obligations (e.g. the relative and temporary nature of obligations, general principles of the law of obligations, different kinds of obligations such as civil and praetorian, unenforceable obligations, *stricti iuris* and *bonae fidei*, etc.), this chapter defines the possible substance of an obligation and the conditions for its creation. Several other general topics are examined, such as initial impossibility, unconscionability, illegality, immorality, different types of obligations in relation to their subjects (e.g., *joint and several liability*) or objects (e.g., alternative obligations and *facultas alternativa*), performance, default of the creditor and of the debtor (including late performance), good faith, etc.

Special attention is paid to the problem of liability for fraud and negligence. It is assumed that initially the party was liable for effecting the final result in terms of re-establishing the previous situation, i.e. restituting the thing or not changing the status quo. The party was liable for the performance or the return of, for example, the borrowed thing. If the object of obligation perished or was damaged it could not be argued that it was not the fault of the party concerned. The possibility to do so was relevant in the field of delicts where, according to the (Tab. VIII, 24a), if the argument that the javelin that caused injury flew from the perpetrator’s hand unintentionally rather than aimed was admitted as a defense for the first time. The perpetrator had to sacrifice a ram, but was not liable for murder. This possibility to argue that the damages occurred without the fault of the party was most likely developed further in the context of the rich case laws of the *lex Aquilia* dealing with damage to property. The right to exclude liability by arguing non intentional loss or damage soon entered the law of contracts and quasi contracts. There, different kinds of fault were not aimed primarily at excluding liability for damages but also at defining the degree of liability of a contractual party. The last stage in this development seems to have been the so-called principle of utility. If there was no other explicit agreement between the parties concerned, Roman lawyers determined the degree of liability in accordance

to a specific interest the contractual party had in the contract. If it had an explicit interest in contract, it was reasonable to assume it will exercise the highest possible degree of diligence. The contractual party accepting a burden was not required to exercise the same amount of diligence but was normally liable only for fraudulent behavior, while *dolus* was the minimum for which contractual parties were always liable.

The following chapters deal with penalty clauses, performance and termination, namely discharge of obligations (e.g. performance rendered by the debtor and by a third party, formal and informal release, extinctive prescription and some forms of specific performance). Set-off, novation, suretyship and vicarious liability are further topics of the book.

The main section on the law of obligations is dedicated to different Roman contracts: verbal (*stipulatio*, *dictio dotis* and *iurata operarum promissio*), real (loan, *commodatum*, *depositum* and *pignus*) and consensual ones (sale, *locatio conductio*, *mandatum* and *societas*). Different aspects of Roman contracts are examined in the perspective of both classical texts and regulations in modern law. There is a specific chapter on informal agreements (*pacta*) and innominate (real) contracts. Quasi contracts such as *negotiorum gestio*, *tutela*, *communio incidens*, *legatum sinendi modo* and *per damnationem* as well different kinds of unjustified enrichment are examined in the following chapter. Eventually, different Roman delicts (theft, robbery, *iniuria* and damage to property) are considered. Particular attention is paid to vicarious liability for delicts perpetrated by slaves and children in power as well as damages caused by animals. This liability did not depend on fault and was therefore close to strict liability known from Roman quasi-delicts.

The final part of the book is dedicated to Roman law of succession. It deals with both intestate succession and succession by will. After identifying some basic notions (the main features of the Roman law of succession, the Roman concept of *heres* and of *bonorum possessor*, the capacity to be instituted as heir and capacity to make a will etc.), this chapter examines different systems of intestate succession. It is followed by the characterising the main features of succession upon will (e.g. forms of will, change and revocation of will, institution and conditional institution of heir, institution *ex re certa*, different kinds of substitution etc.) and against will (*bonorum possession contra tabulas*, *querella inofficiosi testamenti* etc.). Following this, acquisition and refusal of the heritage and its consequence, the position of the heir and of the inherited property, the action to recover the inheritance etc are described. The last chapter examines legacies and *fideicommissa*.

In essence, the book attempts to present to readers both the concepts of genuine Roman law in form of classical as well as imperial texts and the lineage of the system that emerged from these texts and its influence on

shaping modern private law. That is why it quotes entire fragments of Roman lawyers while trying to incorporate them into a broader context of the discourse. Since broader proficiency in Latin can no longer be counted on all Latin texts are translated into Slovenian. The book also attempts to quote the relevant modern regulations to indicate the real and extensive impact which Roman law has had as its legacy, and to stress that continuity has been the main feature of Continental private law.